

79

SVENSK
EXEGETISK
ÅRSBOK

På uppdrag av

Svenska exegetiska sällskapet

utgiven av

Samuel Byrskog

Uppsala 2014

Svenska exegetiska sällskapet
c/o Teologiska institutionen
Box 511, S-751 20 UPPSALA, Sverige
www.exegetiskasallskapet.se

Utgivare:

Samuel Byrskog (samuel.byrskog@teol.lu.se)

Redaktionssekreterare:

Tobias Hägerland (tobias.hagerland@teol.lu.se)

Recensionsansvarig:

Rosmari Lillas-Schuil (rosmari.lillas@gu.se)

Redaktionskommitté:

Samuel Byrskog (samuel.byrskog@teol.lu.se)

Göran Eidevall (goran.eidevall@teol.uu.se)

Blazenska Scheuer (blazenska.scheuer@teol.lu.se)

Cecilia Wassén (cecilia.wassen@teol.uu.se)

Prenumerationspriser:

Sverige: SEK 200 (studenter SEK 100)

Övriga världen: SEK 300

Frakt tillkommer med SEK 50. För medlemmar i SES är frakten kostnadsfri.

SEÅ beställs hos Svenska exegetiska sällskapet via hemsidan eller postadress ovan, eller hos Bokrondellen (www.bokrondellen.se). Anvisningar för medverkande återfinns på hemsidan eller erhålls från redaktionssekreteraren. Manusstopp är 1 mars.

Utgiven med bidrag från Vetenskapsrådet.

Tidskriften är indexerad i Libris databas (www.kb.se/libris/).

SEÅ may be ordered from Svenska exegetiska sällskapet either through the homepage or at the postal address above. In North America, however, SEÅ should be ordered from Eisenbrauns (www.eisenbrauns.com). Search under the title 'Svensk Exegetisk Arsbok'. Instructions for contributors are found on the homepage or may be requested from the editorial secretary (tobias.hagerland@teol.lu.se).

This periodical is indexed in the ATLA Religion Database®, published by the American Theological Library Association, 300 S. Wacker Dr., Suite 2100, Chicago, IL 60606; E-mail: atla@atla.com; WWW: <https://www.atla.com/>.

© SEÅ och respektive författare

ISSN 1100-2298

Uppsala 2014

Tryck: Bulls Graphics, Halmstad

Innehåll

Exegetiska dagen 2013/Exegetical Day 2013

Katherine E. Southwood	‘But now ... do not let all this hardship seem insignificant before you’: Ethnic History and Nehemiah 9 1
Blaženka Scheuer	Response to Katherine E. Southwood 25
Denise Kimber Buell	Challenges and Strategies for Speaking about Ethnicity in the New Testament and New Testament Studies 33
James A. Kelhoffer	Response to Denise Kimber Buell: A Plea for Clarity in Regard to Examining Ethnicity <i>in, Based on, or in Scholarship on</i> the New Testament 53
Hans Leander	Hybrid Jews/Judeans: Renarrating Ethnicity and Christian Origins in the Context of Empire.... 61
Mikael Tellbe	Response to Hans Leander: The Complexity of Ethnicity 85

Övriga artiklar/Other articles

Rikard Roitto	Reintegrative Shaming and a Prayer Ritual of Reintegration in Matthew 18:15–20 95
Tobias Hägerland	Prophetic Forgiveness in Josephus and Mark 125
Samuel Byrskog	Birger Gerhardsson in memoriam 141

Recensioner/Book Reviews

Gunnel André	<i>Det står skrivet – med inblickar mellan raderna: Kommentar till Den svenska evangeliebokens gammaltestamentliga texter</i> (LarsOlov Eriksson)..... 147
William Baird	<i>History of New Testament Research: Volume 3: From C. H. Dodd to Hans Dieter Betz</i> (Jan H. Nylund)..... 148

Jennie Barbour	<i>The Story of Israel in the Book of Qohelet: Ecclesiastes as Cultural Memory</i> (Lena-Sofia Tiemeyer).....	151
Michael F. Bird och Jason Maston (red.)	<i>Earliest Christian History: History, Literature, and Theology: Essays from the Tyndale Fellowship in Honor of Martin Hengel</i> (Tord Fornberg)	153
Wally V. Cirafesi	<i>Verbal Aspect in Synoptic Parallels: On the Method and Meaning of Divergent Tense-Form Usage in the Synoptic Passion Narratives</i> (Jan H. Nylund).....	155
John J. Collins och Daniel C. Harlow (red.)	<i>The Eerdmans Dictionary of Early Judaism</i> (Cecilia Wassén)	157
Göran Eidevall	<i>Sacrificial Rhetoric in the Prophetic Literature of the Hebrew Bible</i> (Blaženka Scheuer)	159
Mark W. Elliott	<i>The Heart of Biblical Theology: Providence Experienced</i> (LarsOlov Eriksson).....	161
Steven Fine (red.)	<i>The Temple of Jerusalem: From Moses to the Messiah: In Honor of Professor Louis H. Feldman</i> (Stefan Green).....	162
Martin Goodman, George H. van Kooten and Jacques T. A. G. M. van Ruiten (ed.)	<i>Abraham, the Nations, and the Hagarites: Jewish, Christian, and Islamic Perspectives on Kinship with Abraham</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)...	166
Deryn Guest	<i>Beyond Feminist Biblical Studies</i>	
Claudia Camp	<i>Ben Sira and the Men Who Handle Books: Gender and the Rise of Canon-Consciousness</i> (Mikael Larsson)	168
Kirsten Marie Hartvigsen	<i>Prepare the Way of the Lord: Towards a Cognitive Poetic Analysis of Audience Involvement with Characters and Events in the Markan World</i> (Bim Berglund O'Reilly).....	172
Tom Holmén (red.)	<i>Jesus in Continuum</i> (Tobias Hägerland)	174
Friedrich W. Horn (red.)	<i>Paulus Handbuch</i> (Walter Übelacker).....	176

Jaeyoung Jeon	<i>The Call of Moses and the Exodus Story: A Redactional-Critical Study in Exodus 3–4 and 5–13</i> (Jan Retsö)	178
Paul M. Joyce and Diana Lipton	<i>Lamentations Through the Centuries</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	181
Thomas Kazen	<i>Emotions in Biblical Law: A Cognitive Science Approach</i> (Colleen Shantz).....	183
Hans-Josef Klauck m.fl. (red.)	<i>Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 4: Birsha – Chariot of Fire</i> (Göran Eidevall).....	186
Lee Martin McDonald	<i>Formation of the Bible: The Story of the Church's Canon</i> (Magnus Evertsson).....	187
vanThanh Nguyen	<i>Peter and Cornelius: A Story of Conversion and Mission</i> (Carl Johan Berglund)	190
Tiberius Rata	<i>The Covenant Motif in Jeremiah's Book of Comfort: Textual and Intertextual Studies of Jeremiah 30–33</i> (Göran Eidevall).....	191
Andrew J. Schmutzer and David M. Howard Jr (ed.)	<i>The Psalms: Language for All Seasons of the Soul</i> (David Willgren).....	193
Jens Schröter	<i>From Jesus to the New Testament: Early Christian Theology and the Origin of the New Testament Canon</i> (Rikard Roitto).....	196
Jens Schröter och Jürgen K. Zangenberg (red.)	<i>Texte zur Umwelt des Neuen Testaments</i> (Walter Übelacker).....	198
Naomi Steinberg	<i>The World of the Child in the Hebrew Bible</i> (Mikael Larsson).....	200
Camilla Hélena von Heijne	<i>The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis</i> (Blaženka Scheuer)...	202
Klaus Wachtel and Michael W. Holmes (ed.)	<i>The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research</i> (Jan H. Nylund).....	204
J. Ross Wagner	<i>Reading the Sealed Book: Old Greek Isaiah and the Problem of Septuagint Hermeneutics</i> (Staffan Olofsson).....	206

Cecilia Wassén (red.)	<i>Dödahavsrollarna. Innehåll, bakgrund och betydelse</i> (Tord Fornberg).....	209
Magnus Zetterholm and Samuel Byrskog (ed.)	<i>The Making of Christianity: Conflicts, Contacts, and Constructions: Essays in Honor of Bengt Holmberg</i> (Donald A. Hagner)	210
Till redaktionen insänd litteratur		215

Medarbetare i denna årgång/Contributors in this issue:

Denise Kimber Buell	denise.k.buell@williams.edu
Samuel Byrskog	samuel.byrskog@teol.lu.se
Tobias Hägerland	tobias.hagerland@teol.lu.se
James A. Kelhoffer	james.kelhoffer@teol.uu.se
Hans Leander	hans.leander@teol.uu.se
Rikard Roitto	rikard.roitto@ths.se
Blaženka Scheuer	blazenka.scheuer@teol.lu.se
Katherine E. Southwood	katherine.southwood@orinst.ox.ac.uk
Mikael Tellbe	mikael.tellbe@efk.se

Birger Gerhardsson in memoriam

SAMUEL BYRSKOG

Lunds universitet

Professor Birger Gerhardsson dog i sitt hem i Lund natten till juldagen 2013. Han blev 87 år gammal.

Gerhardsson föddes 26 september 1926 i Vännfors, Vännäs socken, utanför Umeå. Föräldrarna var hemmansägare och lantbrukare. Han växte upp i ett jordnära sammanhang och blev tidigt fångad av den västerbottenska lågkyrkligheten. Uppväxten kom på många sätt att prägla hans forskning och hans livslånga kyrkliga engagemang.

I unga år, 1942, begav sig Gerhardsson till Uppsala för läroverksstudier på Fjellstedtska skolan. Han avlade studentexamen 1947. Efter militär-tjänst och teologistudier prästvigdes han för Luleå stift 1953. Forskningen lockade. Redan våren 1952 hade den inspirerande Anton Fridrichsen, professor i Nya testamentet i Uppsala, övertygat honom om att gå vidare med studierna. Efter Fridrichsens död 1953 fortsatte han under den nye professorn Harald Riesenfeld. Sensommaren 1956 blev han teologie licentiat på ett arbete om Jakobsbrevet och 1961 teologie doktor och docent i Nya testamentets exegetik på avhandlingen *Memory and Manuscript. Oral Tradition and Written Transmission in Rabbinic Judaism and Early Christianity*. Han hade däremellan hunnit med en originell liten studie om den gode samaritanen och publicerat den på engelska, *The Good Samaritan – The Good Shepherd?* (1958).

Avhandlingen var Gerhardssons största och viktigaste arbete. Den var inspirerad av forskningen i Gamla testamentet, inte minst av professor Ivan Engnells arbeten om den muntliga traditionens betydelse. Gerhardsson följde Engnells forskarseminarium i Uppsala under åtta år och frågade sig hur det gick till, mer konkret, när man överlämnade muntlig tradition till andra. I sin opublicerade licentiatavhandling hade han noterat att den parenetiska användningen av Jesustraditioner var en aktivitet som skilde sig från själva traderandet och misstänkte att det fanns speciella sammanhang bland de tidigkristna där man medvetet bevarade och bearbetade traditionerna. Dessa tankar utvecklade han i sin avhandling. Där kompletterade eller t.o.m. bröt han med det formkritiska paradigmet som hade ut-

vecklats sedan början av 1900-talet i Tyskland och som under efterkrigstiden fått vida internationellt genomslag, dock inte i Uppsala. I stället för att med de nytestamentliga formkritikerna betrakta tradering av traditioner om det som Jesus sa och gjorde, och om det som hände med honom, enbart som utslag av de kristna församlingarnas olika gemensamma aktiviteter fokuserade Gerhardsson på det speciella sammanhang där några av de mest lärda bland de kristustroende medvetet sökte bevara i stället för att bearbeta – väl medveten om att det också fanns tillfällen då traditionerna bearbetades och användes aktivt – och fann att det mest näraliggande jämförelsematerialet var den rabbiniska litteraturen med dess beskrivningar av hur en lärare inpräntade skriftlig och muntlig tradition, av hur tradering innefattade ordagrann memorering av lärarens undervisning och noggrann iakttagelse och efterliknelse av lärarens sätt att vara och handla. Han såg tydliga skillnader mellan det tidigkristna och det rabbiniska, men menade också att vi i den tidiga kristna miljön bör räkna med särskilda tillfällen och sammanhang där kristustroende skriftlärda medvetet bevarade traditionen från och om Jesus.

Kritiken lät inte vänta på sig. Flera av de ledande exegeterna ryckte ut till formkritikens försvar, Werner Kümmel och Ernst Käsemann var kanske de mest framstående. Några exegeter, också de inflytelserika, såg med positiva ögon på hans avhandling. Den kände W. D. Davies var en av dem, och hans lovande student Ed Sanders byggde i sin avhandling från 1969 ut Gerhardssons kritik och undersökte formkritikernas tes att muntlig tradition alltid utvecklades enligt vissa tendenser. Men kraften i det internationella formkritiska paradigmet slog hårt mot den unge docenten. Till dels var den saklig, dock oftast med teologiska övertoner från kontinental kerygmatiske teologi, till dels var den polemisk och osaklig, särskilt den från amerikanen Morton Smith. Det mesta av kritiken gällde den nytestamentliga delen. Den del i avhandlingen som handlade om den rabbiniska litteraturen hade Gerhardsson ägnat större omsorg. Han försvarade sig, först i en liten skrift med namnet *Tradition and Transmission in Early Christianity* (1964). Sedermera blev även den en klassiker. År 1998 samlades hans avhandling och hans försvarsskrift i en volym och gavs ut i serien "The Biblical Resource Series". Jacob Neusner, student till Morton Smith och en av Gerhardssons hårdaste kritiker under 1960- och 1970-talen, hade då ändrat sig och skrev ett förord till boken där han bad om ursäkt för sina tidigare uttalanden och lovprisade Gerhardssons insats.

Inte bara otack var världens lön. Trots det något kritiska mottagandet av avhandlingen fanns ett flertal positiva röster och 1965 kunde Gerhards-

son tillträda lärostolen i Lund. På den tiden hette den ”exegetisk teologi med undervisnings- och examinationsskyldighet i Nya testamentets exegetik”. Det var hård konkurrens och de tre sakkunniga var oense, var och en hade sin favorit. Gerhardsson hade en jämförelsevis liten produktion. Ansökningshandlingarna skulle lämnas in redan 31 mars 1963, cirka två år efter disputationen. Kvaliteten på hans produktion var emellertid av yppersta klass. Det hade Niels Alstrup Dahl sett och förordade Gerhardsson. Fakulteten ville, efter diskussioner, också ha honom. Och så blev det.

Under åren i Lund fick Gerhardsson förfrågningar från andra lärosäten. Han berättade någon gång att en delegation från Princeton besökte honom under 1970-talet i hemmet på Vävplingevägen i Lund och lockade honom med en fin tjänst vid det prestigefulla lärosätet i USA. Han avböjde. Man gjorde honom till hedersdoktor i Edinburgh 1976 och hans internationella ryktbarhet växte. Men han förblev trogen den teologiska fakulteten i Lund fram till sin emeritering 1992 och blev då den förste att motta Anders Nygren-priset. Efter 27 år vid fakulteten var han en av dess mest framstående och internationellt välrenommerade professorer. ”Det har varit en förmån, jag har inte önskat mig någon annan befattning”, sa han till slut i sin avskedsföreläsning.

Den internationella vändpunkten för hans forskning kom i slutet av 1970-talet och början på 1980-talet. I Tübingen hade Peter Stuhlmacher övertagit en av lärostolarna och förordade Gerhardssons syn på traditionsproblematiken. Stuhlmachers företrädare Ernst Käsemann hade bryskt avfärdat Gerhardsson synsätt. Men Stuhlmacher bjöd 1982 in Gerhardsson att delta i ett symposium om evangelium och evangelier. Gerhardsson föreläste om sitt avhandlingsämne, med kompletterande synpunkter på bakgrunden i hans licentiatarbete och på formkritikens svagheter. Det blev en konferensvolym – *Das Evangelium und die Evangelien* (1983) – som fick genomslag. Lite tidigare hade han vid en konferens i Tyskland, i Holzhausen 1976, inspirerat några unga forskare att utveckla hans arbeten. Serien av föreläsningar publicerade Gerhardsson på svenska i boken *Evangeliernas förhistoria* (1977). Den blev enormt populär och översattes snart till tyska, danska, franska, engelska, italienska och spanska.

Avhandlingarna och artiklarna från andra forskare började komma. I Tübingen försvarade Rainer Riesner sin avhandling *Jesus als Lehrer* (1981) och i Bern Alfred Zimmermann arbetet *Die urchristlichen Lehrer* (1984). Båda hade lyssnat till Gerhardsson i Holzhausen. Nu skrevs artiklar om hans synsätt som antyder den betydelse man tillmätte hans avhandling. Peter H. Davids gav sin artikel titeln ”Twenty Years after Gerhards-

son” (1980). I sin inflytelserika bok *The Oral and the Written Gospel* (1983) såg tyskanen Werner Kelber tydligt, trots sin kritik, att det egentligen bara fanns två huvudalternativ i synen på evangelietraditionen, det som Rudolf Bultmann stod för och det som Gerhardsson stod för. Det här var en tid när Gerhardssons rykte och erkännande växte. År 1990 var han president vid den årliga konferensen – denna gång i Milano – anordnad av det ledande internationella sällskapet för nytestamentliga exegeter, *Studiosum Novi Testamenti Societas*. Nu anordnade man också konferenser för att diskutera hans synsätt. Ben F. Meyer ger sitt konferensbidrag den karakteristiska titeln ”Some Consequences of Birger Gerhardsson’s Account of the Origins of the Gospel Tradition” (1991). Om Gerhardsson har rätt, menar Meyer, får det avgörande konsekvenser för hela förståelsen av den tidiga kyrkans utveckling. Gerhardsson hade fått sitt internationella genombrott, cirka 30 år efter det att han försvarat sin avhandling.

Den allra senaste forskningen har tagit intryck av Gerhardssons drygt halvsekelgamla avhandling och övergett den gamla formkritiken. Den värderar i stället minnet – framför allt det sociala och kollektiva minnet – som den avgörande traditionsbärande faktorn och söker litterära former som gör rättvisa åt minnets funktioner. Gerhardsson var inte särskilt intresserad av socialt och kollektivt minne. Hans fokus var på memorering. Inte desto mindre ser man i Gerhardssons avhandling ett pionjärbete som beredde vägen för den forskning som pågår idag och säkerligen ett tag framöver. Det är karakteristiskt att Werner Kelber, som själv varit en av portalfiguerna i forskningen om muntlighet och socialt och kollektivt minne, för några år sedan tog initiativet till och tillsammans med under-tecknad redigerade boken *Jesus in Memory* (2009). Där diskuterar bidragsgivarna Gerhardssons synsätt i ljuset av dagens forskning och Kelber själv skriver en uppskattande redogörelse för den betydelse Gerhardssons arbete har haft och har. Kelber inser det, och erkänner det. Likaså visar urvalet av personer som idag får egna lexikonartiklar om sin forskning på Gerhardsson särställning. Så ger man för tillfället ut ett uppslagsverk i USA med titeln *The Dictionary of the Bible in Ancient Media*. En artikel om Birger Gerhardsson är självklar. Bondsonen från Vännfors, prästen, docenten och professorn, har skrivit in sig i de exegetiska handböckerna som en av de mest tongivande i forskningen om tradition och tradering.

Gerhardsson forskade och skrev om mycket annat. I arbetet med boken om Jesu prövning – den så kallade frestelseberättelsen – i Matteusevangeliet, *The Testing of God’s Son* (1966), gjorde han under vårvintern 1963 en upptäckt som skulle följa honom genom livet. Den judiska bekännelsen

Shema var ett avgörande styrelement för hur man bearbetade Jesustraditionen bland de tidigaste Jesustroende, i alla fall enligt Matteusevangeliet. Han var senare i livet förvånad över att den internationella forskningen inte tagit detta på allvar, trots att han sedermera vidareutvecklade idén och samlade sina artiklar i boken *The Shema in the New Testament* (1996). Det var nog, i Gerhardssons ögon, den viktigaste iakttagelsen om tradition och tradering som han gjorde efter avhandlingen.

Intresset för Matteusevangeliet drev han vidare. Han skrev om dess användning av Shema, om underberättelser – kraftgärningar, var hans uttryck – och om liknelser – narrativa meshalimer, kallade han dem. Det var meningen att det skulle bli en hel kommentar till evangeliet. Anders Nygren hade bett honom vid ett telefonsamtal en vårkväll 1965. Det hann han inte med, men många av hans kollegor ute i världen såg och ser honom inte bara som en ledande expert på tradition och tradering utan också som en nydanande Matteusforskare.

En av hans hjärtesaker var att skriva om teologiskt centrala saker, sådant som var till nytta för kyrkan. Han ville ta på allvar att han hade en professur i ”exegetisk teologi”. Ämnena blev många: biblisk etik, bönen Vår Fader, uppståndelsen, judiska och kristna bekännelser, kristen människosyn och mycket mer. Han lade vikt vid att skriva begripligt och var en mästare i behandlingen av det svenska språket. Det var lätt och friskt och bildrikt, samtidigt väl avvägt. Den som kunde hans ämnen märkte att varje ord var noga valt och varje mening omsorgsfullt bearbetad för att uttrycka så enkelt som möjligt det han kunde stå för.

Som teolog var Gerhardsson historiker och övertygad om att vetenskapligt historiskt arbete med bibliska texter är omistligt för kyrkans liv och lära. Den grundsynen var vanlig bland bibelforskare under den tid då han fick sin skolning. Han insåg dock så småningom att den i Uppsala omhuldade realistiska bibelutläggningen – den hade Fridrichsen förmedlat till honom – var teologiska halvfabrikat, som han uttryckte det, och drog av den anledningen tidigt bland annat slutsatsen – då inte så självklar – att kvinnoprästfrågan behandlats anakronistiskt. Med denna insikt höll han fast vid att det var teologiskt viktigt att rekonstruera historien, språkligt, kulturellt och religiöst, och att historien var startpunkten och korrektivet för kyrkans teologi. Här har synsätten förändrats och flera exegeter menar idag att historien är i sig tillgänglig som en relation till existensen, ungefär som några av bibelforskarna i Tyskland hade sett på saken under efterkrigstiden. Men med sin öppna betoning på sambandet mellan historicitetsfrågor och teologi, och sin insikt att exegeter inte har hela den

teologiska sanningen i sin hand, gav han kyrkan i Sverige bättre kännedom om de historiska förutsättningarna för teologiskt skapande.

Gerhardsson värnade om vårt Sällskap och vår Årsbok. Under hans tid hette det "Uppsala Exegetiska Sällskap". Det hade han inget emot – det var ju hans läromästare Fridrichsen som hade grundat det – men han såg att tiden var mogen för att bredda Sällskapet till en nationell angelägenhet. Det påtalade han tidigt, och så blev det. Han använde också Årsboken flitigt som ett forum för att nå ut till präster och andra med den forskning han bedrev. Inte sällan gjorde han om artiklar som han skrivit för internationella sammanhang så att de passade för Årsbokens format och publik. Den sista artikeln publicerades så sent som 2013. På sitt karakteristiska sätt ville han presentera "Grundläggande uppgifter om de synoptiska liknelserna: Vad de är och vad de inte är". Och det är som sig bör: mästaren öser från sitt stora förråd och förser den blomstrande floran av nya liknelseundersökningar med några centrala fakta.

En av de allra största inom vårt ämne har lämnat oss, en vän av vårt Sällskap och vår Årsbok, en centralgestalt under många år vid den teologiska fakulteten i Lund och i svensk och internationell bibelforskning.